

протоієрей
Роман МАЛАНЯК

У статті розповідається про наслідки гріхопадіння прабатьків для всього людства, описується періодичність світового буття, аналізується вчення Священного Писання та святих отців про друге пришествя Господа Ісуса Христа у славі та суд над народами.

Ключові слова: гріхопадіння, порушення, гармонія, віддалення, молитва, всезагальний суд.

archpriest
Roman MALANYAK

ORTHODOX DOCTRINE
OF UNIVERSAL COURT

The article talks of the results of the fall of the ancestors for all the mankind, analyzes teaching of Holy Scripture and of the Holy Fathers about the second coming of the Lord Jesus Christ.

Key words: violation, harmony, distancing, prayer, universal judgment.

ПРАВОСЛАВНЕ ВЧЕННЯ ПРО ВСЕЗАГАЛЬНИЙ СУД

Мета статті – розкрити православне вчення про всезагальний суд всього людства на основі Священного Писання та святоотцівської спадщини. Показати, що після гріхопадіння відбулося пошкодження в духовно-матеріальній природі і, як наслідок, це відобразилося у всьому творінні, у всій видимій фізичній природі.

Постановка проблеми. Питання вчення про всезагальний суд має надзвичайно глибоку основу, торкаючись питання існування душі після смерті. Ставиться завдання передати істинне вчення, яке базується на Святому Письмі і творах святих отців і вчителів Церкви, думки якого часто перекручують або спотворюють правильне його сприйняття.

Аналіз історіографії. Важливе значення для розуміння догматів православної віри, а також для обґрунтування вчення про майбутнє життя людської душі, яке є важливим для православної спільноти і не тільки, викладене у працях святих отців та вчителів Церкви, видатних істориків та церковних діячів.

У своїх творах святі отці, зокрема свт. Василій Великий, свт. Єфрем Сирін, св. Кирило Єрусалимський, відкривають руйнування

гармонії при гріхопадінні людини та промисел Божий щодо спасіння людини.

Важливими працями в цьому напрямку є труди єпископа Ігнатія (Брянчанінова), св. Феофана Затворника, архієпископа Іоана (Максимовича), які висвітлювали вчення про загробне життя та суд Божий над людьми.

Також і більш сучасні богослови – такі, як: М. Успенський, Є. Тихомиров, Ф. Фаррар, М. Помазанський та низка інших – систематизували та проводили аналіз православного вчення про загробне буття людської душі.

Та безсмертним джерелом православного, християнського віровчення завжди була, є і буде Біблія: Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту.

Виклад основного матеріалу. При гріхопадінні одноступінь порушилася, гармонія розпалася, усе перейшло в чужий стан, усе повстало на винуватця нещастя – людину, від якої гріховна отрута розлилася по всьому світу, змінивши блаженний стан. Слово Боже відкриває нам три періоди буття світу: до падіння, після падіння та після відновлення. Первинний стан світу, або перший період його буття, носить характер, названий Самим Богом, що все – добре. У виконанні закону, як призначенні усякого творіння, полягало його блаженство. Порушення ж закону ставило творіння у стан неприродний йому, а отже – протилежний блаженству. З волі Бога Творця все служило одне одному, все залежало одне від одного і у взаємному відношенні полягало блаженство і цілого, і частин. Окрім любові й виконання законів нічого не було. Все прагнуло виконати своє призначення, і в цьому прагненні полягало життя і блаженство.

Отже, призначення людини, яка є вінцем творіння, – блаженство, прагнення до досконалості, вічне життя. У Царстві Бога, Ісуса Христа, життя у всьому Його творінні: життя в первісному земному раю, де все дихає блаженством, де все служить з любов'ю і радістю, де небо і земля перебувають у союзі та гармонії з духовно-моральним світом, або фізична природа в союзі з духовною природою, як в людині тіло з душею. Це – перший період буття світу в його безневинному, безгрішному, блаженному стані, з характером і його властивістю.

Але чи довго продовжувався перший період буття світу, тобто його блаженний стан, і якою була міра і ступінь блаженства? Слово Боже цього не відкрило. За порушення Закону Божого як наслідок послідувало не знищення винних, а покарання. Покарання є не знищенням, припиненням буття, а зміною форми існування.

З характеру ж другого періоду відкривається тільки те, що блаженство першого періоду втрачене, і зло, якого абсолютно не було в першому періоді, тепер у світі панує вже так, що й саме добро не залишається без домішки зла. Ось, за словами Орігена, характерна або відмінна властивість другого періоду буття світу, який протилежний першому і теж висловлений у Писанні: «весь світ у злі лежить». З падінням праотців негайно ж змінилися властивості усієї видимої природи: тіло повстало на дух, земля змінила свою родючість, а зі зміною властивостей землі змінилося і небо, звірі повстали на того, хто був раніше царем всього.

Одного разу дане світу життя не забралось, але життя з блаженством або блаженне життя змінилося на життя плачу і скорботи. Те, що складало блаженство, віднялось із порушенням закону. Так само, як часто ми, свавільно руйнуючи здоров'я, хворіємо. Духовно-моральна і фізична природа людини тісно з'єдналися одна з одною, склавши натхненну плоть, або дух, який втілюється. Нині, за словами апостола Павла, повстали частини людини одна на одну: дух воює проти плоті, а плоть – проти духу, і людина часто не те творить, що хоче, а те, що ненавидить, виконуючи волю тіла і підкоривши йому дух.

І, нарешті, наступить третій стан світу, або третій період буття, де все нове: і людина, і небо, і земля, і де живе тільки правда, за свідченням апостола Петра. Отже, у третьому періоді буття світу знову будуть і нове небо, і нова земля, відмінні від сьогоднішнього. Нинішні небо і земля не знищаться, а зміняться на нові за допомогою вогню, як перший період буття світу і людини поступився другому за допомогою води.

Прийде колись день, останній день для цього роду людського (Ін. 5: 39), як буває останній день для кожної людини окремо, день кінця віку і світу (Мф. 13: 39), як буває день смерті людини, прийде день, встановлений Богом, «в який будуть праведні судити всесвіт» (Діян. 17: 31), тобто суд всезагальний і кінцевий. Цей день тому і називається у Священному Писанні днем судним (Мф. 11: 22); днем гніву і одкровення праведного суду Божого (Рим. 2: 5); днем приходу Сина Людського (Лк. 17: 22); днем Господнім (2 Петр. 3: 10); днем Христовим (2 Сол. 2: 2); днем Господа нашого Ісуса Христа (2 Кор. 1: 14), тому що Господь Ісус Христос явиться на землю у славі Своїй, щоб судити живих і мертвих.

Упевненість у другому пришесті на землю Господа Ісуса Христа є догматом Православної Церкви і міститься у сьомому члені Символу віри. У цьому ж члені викладений і догмат майбутнього Страшного суду Божого над людством за його земне життя, за його справи.

Зрозуміло, що відкриттю суду передуює пришестя судді і потім вже явище суду судимих: людей і бісів. Отже, усі свідчення Священного Писання про два славні пришестя Господа Ісуса Христа на землю, про воскресіння мертвих залишаються свідченнями про дійсність загального суду.

Господь сказав: «Бо прийде Син Людський у славі Отця Свого з ангелами Своїми; і тоді віддасть кожному за вчинками його». І апостоли проповідували про суд: «Бо Він призначив день, в який будуть праведні судити вселенну...» (Діян.17: 15). У символі віри св. Афанасія говориться: «Прийде Христос судити живих і мертвих, його пришестям всі люди воскреснуть з тілами своїми, і дадуть про справи свої відповідь». Цей догмат засвідчений всіма святими отцями і вчителями Церкви у їхніх творах.

Ось приголомшлива для душі картина остаточного суду над людством, яку відкриває нам Слово Боже: Суддя – Бог, співучасники в суді – ангели і апостоли, остаточний вирок праведникам і грішникам. На першому місці картини Страшного суду, за свідченням Самого Ісуса Христа, явиться Син Божий як Цар, Бог і Суддя, що сидить на престолі Своєї слави, оточений всіма святими ангелами і святими апостолами. Сидіння на престолі – вираз образний, узятий від звичаїв царів. Вони сидять на троні в особливо важливих обставинах.

Далі представляються виконавці волі Божої, або наче співучасники у суді – ангели і святі: «і пошле ангелів Своїх з трубою гучною, і зберуть вибраних Його від чотирьох вітрів, від краю небес до краю їх» (Мф. 24: 31), і зберуть з царства Його всі спокуси і тих, що чинять беззаконня (Мф. 13: 41), і відокремлять злих із середовища праведних. Ось участь, діяльність ангелів на Страшному суді. Іудеї звичайно скликали на збори за допомогою труб, що послужило Ісусу Христу символом для образної мови зборів усього людства на суд за допомогою ангелів з гучним трубним голосом. Послані ангели зберуть на суд всіх людей зі всіх країн світу, зберуть і праведних, і злих, і відокремлять перших від останніх.

За словами святого Іоана Золотоустого: «Потім йде участь, яку приймуть на суді святі апостоли, так сказано Господом: “Істинно кажу вам, що ви, що послідували за Мною, – коли сяде Син Людський на престолі слави Своєї, сядете і ви на дванадцяти престолах судити дванадцять колін Ізраїлевих” (Мф. 19: 28). Тут престоли апостольські не означають їх тронів, але перш за все славу і честь, якими вони будуть поставлені над всіма, коли стануть разом з Господом царювати і брати участь у славі. Судити всіх буде Месія, якому одному дав Бог весь суд (Ін. 5: 22); але Господь говорить, що і апостоли судитимуть – в тому сенсі, в якому і всі віруючі, учасники слави і панування

Месії, будуть і співучасниками в суді над світом, про що потім писав і апостол Павло: «Хіба не знаєте, що святі судитимуть світ?» [6, с. 205].

І тут апостольський суд, представлений Господом, мав своїм чином, символом суд радників, царедворців, що оточують земних царів і що допомагають їм у справі суду. Дванадцять колін Ізраїлевих – ім'я народу Божого, народу, вибраного колись і який полюбив Бог; у справжньому ж вислові Спасителя «дванадцять колін» набуває значення всього народу, улюбленого Господом, саме всіх християн, які підлягають суду. Рай представить на місці суду своїх небожителів – праведні душі, а пекло – своїх: душі грішників; і послідує з'єднання душ з їхніми тілами. Потім буде проголошений вирок праведним і грішним, і одержить кожен за своїми вчинками земного життя. Невіруючі, якщо не прийняли спокутування, на Страшному всезагальному суді Христовому будуть засуджені на позбавлення вічного блаженного життя у Христі, а з ними і ті з віруючих і охрещених, які проводили земне життя всупереч закону Христовому. До часу Страшного суду воскреснуть всі без винятку, які колись жили, і судитимуться останніми.

Св. Єфрем Сирін говорить: «Якщо людина складається з душі і тіла, то видима, зовнішня сторона життя і діяльність людини є не що інше, як вираження, прояв життя і діяльності душі. Думки, бажання, почуття – предмети світу нематеріального. Вони складають невидиму діяльність невидимої душі, і, будучи виражені справами, складуть видиму діяльність тіла, як органу душі, тобто всієї діяльності людини. Отже, на суді будуть судимі і внутрішня (духовна) і зовнішня (тілесна) діяльність людини. За подвійною природою людини і подвійною її діяльністю, яка засудиться на загальному суді, і нагорода і покарання послідує двоякі: духовні, внутрішні (для душі) і зовнішні, відповідні новому тілу людини» [3, с. 233].

Кожна людина на останньому суді віддасть суворий і найповніший звіт у всіх думках, бажаннях, відчуттях, словах і справах за все земне життя. Звичайно, гріховні думки, бажання, почуття, слова і справи не пригадають на суді, якщо своєчасно на землі вони будуть змиті істинним розкаянням.

Діяльність душі виявляється у видимій діяльності людини, в її словах і вчинках, так що слова і справи завжди правильно характеризують стан душі, добрий або злий. Усе невластиве християнину, непристойне християнській діяльності засудиться на суді: «Кажу ж вам, що за всяке лихе слово, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь у день суду» (Мф. 12: 36). Слова – це вираження думок і відчуттів людини, і взагалі внутрішнього стану, за якими пізнається людина, як дерево за плодами. Якщо слова людини правдиві, чесні,

благочестиві, повчальні, то вони показують благочестиву людину, і така людина одержить виправдання на суді; якщо слова помилкові, нечестиві, то вони вказують на зле серце людини, і така людина не може одержати виправдання, а піддається засудженню.

Св. Макарій говорить: «На останньому суді перед поглядом всього царства духів і душ буде видно все життя, земна діяльність кожної душі – як добра, так і зла. Не втаїться жоден сокровений помисел, жодне зітхання, ні погляд, ні найменша справа. Все правдиве і неправдиве, якщо тільки завчасно не очиститься належним покайням, все буде видимо всіма: і ангелами, і святими, які будуть судити. Не без причини, говорить св. Іоан Золотоустий, так довго немає суду, не без мети так відтермінований довгий загальний час, остаточний суд над людством: дано час клопотання перед Богом один за одного [6, с. 122].

З настанням же вирішальної години долі людства це клопотання порушиться, тоді вже ні молитва, ні прохання, ні дружба, ні спорідненість, ні сльози, ні добрі наміри і бажання, ні чесноти не допоможуть нам. У ту фатальну годину ні молитва грішників до святих, ні молитви святих до Бога про помилування грішників стануть недійсними. Молитви святих не допоможуть засудженим, ні прохання батька не полегшить долі засудженого сина, ні сльози дітей не звільнять від вічної муки нещасних їхніх батьків, ні чоловік не допоможе своїй дружині, ні дружина – своєму чоловікові. Та і сама любов до істини не дозволить вже клопотати за тих, які відкинули її остаточно; було б протиприродним просити Царства Небесного для того, хто рішуче не хотів його, а тому і не прагнув до життя, повного миру і любові, до життя святих. Тоді любов, спорідненість, дружба втратять своє благодотворне значення, і всяке відношення між душами, що люблять правду та істину і що ворогують з ними – остаточно зникне, і пам'ять грішників перестане турбувати душі святих, що догодили Господеві.

Після суду наступить кінець світу. Цю істину засвідчив Сам Ісус Христос у Своїй притчі: «Жнива – це кінець світу, а жінці – це ангели. Тому вони збирають полин і вогнем спалюють його; так буде при кончині світу цього». Не слід розуміти під цими словами закінчення існування світу, буття світу не закінчиться, світ не знищиться, але зміниться, як не знищується людина, змінюючись і переходячи зі стану тлінного в нетлінний, зі смертного – в безсмертний [9, с. 87].

Зі зміною людини послідує нове влаштування світу, відповідно до прийдешнього нового порядку в Царстві Христовому. Зміну світу буде проведено вогнем, за свідченням Слова Божого. Так, апостол Петро говорить: «Нинішні небеса і земля, які

тримаються тим же Словом, зберігаються на день суду і погібелі нечестивих людей... Прийде ж день Господній вночі, і тоді небеса з шумом перейдуть, стихії ж, розгорівшись, впадуть, земля і всі справи на ній згорять... Тим, які чекають і бажають пришестя дня Божого, в який запалені небеса впадуть, і стихії, що розгорілися, розтануть» (2 Кор. 8: 17).

За словами св. Іоана Дамаскіна, оновлення світу здійсниться в останній день за допомогою вогню, так що на новому небі і на новій землі не залишиться вже нічого гріховного, а житиме одна правда. За зміною людини негайно наступить і зміна природи, і буде тоді нова земля і нове небо, за свідченням Самого Творця неба і землі, Який їх створив і міг їх змінити за їхнім призначенням: «небо і земля пройдуть», і в іншому місці: «доки існує світ», або: «скоріше перейде небо і земля, швидше світу настане кінець» (Мф. 5: 18).

Свт. Кирило Александрійський говорить: «Прийде з небес Господь наш Ісус Христос, прийде зі славою при кінці світу цього в останній день. Бо буде кінець світу цього, і створений світ оновиться. Оскільки розпуста, грабіж, перелюбство украй поширилися, і кровопролиття слідує за кровопролиттям, і, щоб ця дивна обитель всього живого не залишилася назавжди оселею беззаконня, ляже світ цей, щоб знову з'явитися кращим. Прибере Господь небеса не для того, щоб винищити їх, а щоб знову явити їх у кращому вигляді. Вислухай слова пророка Давида: на початку Ти, Господи, землю заснував, і небеса – діло рук Твоїх. Вони загинуть, Ти ж перебуваєш... Але скаже хтось, чому він говорить ясно: загинуть? Це видно з подальшого: і все, як одяг, занепаде і змінене буде. Адже і про людину говориться, що вона загине, хоча ми розуміємо, що якщо вона праведна, то її чекає воскресіння: так точно ми чекаємо подібного воскресіння» [4, с. 178].

Свт. Василій Великий каже: «Перед сповіщенням догматів про кінець і зміну світу служить і те, що передане нам нині стисло в самих початках богодухновенного вчення: "на початку створив Бог" ... Що почалося з часом по всій необхідності і закінчиться у часі. Якщо має початок тимчасове, то не сумнівайся про кінець... Але вони не знайшли одного зі всіх способів, як зрозуміти Бога, Творця всесвіту і праведного Суддю, що віддає кожному гідно по справах, і як вмщати в думці те, що витікає з поняття про суд, думку про кінець, тому що світу необхідно змінитися, якщо і стан душ перейде в інший рід життя. Бо як справжнє життя має якості, споріднені цьому світу, так і майбутнє існування наших душ одержить долю, споріднення своєму стану» [4, с. 117].

Блаж. Єронім пише: «Ясно показується, що кончина і погібелі світу означає не звернення його в ніщо, а зміну на краще». Однако-

вим чином і те, що написано в іншому місці: «буде світло місяця, як і світло сонця» – означає не погибель колишнього, а зміну на краще. Роздумуватимемо про сказане: проходить образ, а не істота. Те ж висловлює і св. апостол Петро: «не сказав: побачимо інші небеса і іншу землю, але колишні і стародавні, змінені на краще». У творінні Божому ми бачимо чудовий порядок всіх речей і гармонійне влаштування кожної речі. Кожна річ призначена до вищого або нижчого служіння в царстві природи. У царстві природи, подібно як в будинку мудрого і розсудливого владика, все влаштовано благообразно і по чину, тобто нижче безпосередньо служить вищому, як йому підпорядковане. Істоти неорганічні переважно служать органічним, а ці – тим, які відчують, а ті, що відчують – розумним; ці ж останні призначені для урочистого, безпосереднього і видимого служіння Богу, Якому і все служить. Життя всьому світу дає Дух Святий, без Якого все – мертво. Отже, у творінні Божому головною складовою частиною є духовний світ, від стану якого залежить і стан світу фізичного. Так і було на початку, відразу після створення. Єдність і згода в цілому творінні – все було дуже добре. Все було підпорядкованим людині як істоті духовно-матеріальній; усе працювало на неї, і природа фізична узгоджувалася з природою духовно-моральною. Тоді земля і небо, тобто атмосфера і всі її явища, були у сприятливих відносинах з людиною.

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту: В українському перекладі з паралельними місцями / Переклад Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Ефрем Сирин, преп. Избранные творения. – М.: Изд. Стретенского монастыря, 2006. – 352 с.
3. Исаак Сирин, преп. Слова подвижнические. – М.: Правило веры, 1998. – 435 с.
4. Св. Кирил Александрийский. Слово оъ сходе души и втором пришествии. – К., 1864. – 234 с.
5. Св. Василий Великий. Творения: В 4-х томах. – Сергиев посад, 1892. – Ч. 4. – 356 с.
6. Св. Иоан Златоуст. Сочинения: В 12-ти томах. – СПб., 1905. – Т. 11. – 321 с.
7. Давыденко Олег, иерей. Катехизис. Введение в Догматическое богословие. – М.: Издательство Православного Свято-Тихоновского богословского института, 2010. – 232 с.
8. Карсавин Л. П. Святые отцы и учителя Церкви: (Раскрытие Православия в их творениях). – М.: Издательство МГУ, 1994. – 278 с.
9. Рождественский Д., проф. Нравственное богословие. – М.: Лествица, 2001. – 232 с.
10. Шиманский Г. И. Учения святых отцов и подвижников Православной Церкви о борьбе со страстями и о добродетелях. – М.: Изд. Стретенского монастыря, 2007. – 676 с.
11. Макарий (Булгаков), митр. Введение в православное богословие. Репринтное издание ЛР № 030847. – СПб., 1998. – 456 с.
12. Шишов В. Г. Душа после смерти. – М.: Лествица, 2009. – 137 с.
13. Фаррар Ф. Жизнь и труды святых отцов и учителей: В 2-х томах. – СПб.: Русский паломник, 1891. – Т. 2. – 781 с.